

Resocialization is a comprehensive process based on inmates' positive motivation, correctional facility-leaving rituals, support for inmates' resocialization, and resocialization monitoring.

The main psychological factors that contribute to individuals' resocialization in conditions of social isolation include both personality-relevant characteristics (intelligence, positive character traits, world outlook, legal awareness and moral qualities, education, adaptability) and characteristics of the correctional facility (organization of educational and work processes, administration's attitudes toward inmates, inmates' interpersonal relationships, inmates' relationships with friends and families outside the facility).

Keywords: individual, resocialization, social adaptation, social isolation, personality-oriented approach.

Відомості про авторів

Жигаренко Ігор Євгенович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна.

Zhygarenko, Igor Yevgenovych, candidate of psychological sciences, associate professor of Social and Applied Psychology East-Ukrainian National University named after V. Dahl, Severodonetsk, Ukraine.

Завацький Юрій Анатолійович, старший викладач кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна.

Zavadsky, Yuri Anatoliyovych, lecturer of Psychology East-Ukrainian National University named after V. Dahl, Severodonetsk, Ukraine.

Завацький Вадим Юрійович, аспірант кафедри психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна.

Zavadsky, Vadym Yuriyovych, graduate student of Psychology East-Ukrainian National University named after V. Dahl, Severodonetsk, Ukraine.

E-mail: zavadski65@mail.ru

УДК 159.942.5:331.108.644.7

Журба А.М.

АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНОГО КОНСТРУКТУ «ОСОБИСТІСНІ ДЕСТРУКЦІЇ» В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Журба А.М. Аналіз понятійного конструкту «особистісні деструкції» в науковій літературі. У статті наведено результати теоретико-методологічного аналізу понятійного конструкту «особистісні деструкції» в науковій літературі. Встановлено, що під особистісними деструкціями розуміють патологічний процес руйнування структури особистості або окремих її елементів. Показано, що до особистісних деструкцій відносять такі утворення психіки людини, які породжують бар'єри в її контактах із оточуючими та ускладнюють тим самим реалізацію власних цілей. Констатовано, що до основних видів деструктивних змін особистості належать патологічна деформація особистісних потреб і мотивів, деструктивні зміни характеру й темпераменту, порушення вольової регуляції поведінки, системи міжособистісних відносин, формування неадекватної самооцінки. Визначено, що серед провідних форм особистісних деструкцій виокремлюють часткові та глибокі особистісні деструкції, а також тимчасові (минуші), з подальшим відновленням функціонування всіх структурних компонентів особистості, й прогресивні (незворотні), з наступним особистісним дефектом. Встановлено, що особистісні деструкції можуть бути як результатом аутодеструктивної діяльності людини, так і цілеспрямованого зовнішнього впливу, або наслідком психотравмуючих і кризових ситуацій, зокрема втрати людиною працездатності.

Ключові слова: особистість, особистісні деструкції, аутодеструкції, агресія, ригідність, соціально-психологічні засоби корекції.

Журба А.Н. Анализ понятийного конструкта «личностные деструкции» в научной литературе. В статье приведены результаты теоретико-методологического анализа понятийного конструкта «личностные деструкции» в научной литературе. Установлено, что под личностными деструкциями понимают патологический процесс разрушения структуры личности или отдельных ее элементов. Показано, что к личностным деструкциям относят такие образования психики человека, которые порождают барьеры в ее контактах с окружающими и затрудняют тем самым реализацию собственных целей. Констатировано, что к основным видам деструктивных изменений личности относятся патологическая деформация личностных потребностей и мотивов, деструктивные изменения характера и темперамента, нарушения волевой регуляции поведения, системы межличностных отношений, формирование неадекватной самооценки. Определено, что среди ведущих форм личностных деструкций выделяют частные и глубокие личностные деструкции, а также временные (преходящие), с последующим восстановлением функционирования всех структурных компонентов личности, и прогрессивные (необратимые), с последующим личностным дефектом. Установлено, что личностные деструкции могут быть как результатом аутодеструктивной деятельности человека, так и целенаправленного внешнего воздействия, либо следствием психотравмирующих и кризисных ситуаций, в частности потери человеком трудоспособности.

Ключевые слова: личность, личностные деструкции, аутодеструкции, агрессия, ригидность, социально-психологические средства коррекции.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві спостерігається широкий спектр процесів, що призводять до дезінтеграції життєвих сил, індивідуальної та соціальної суб'єктності особистості. Це створює умови для найрізноманітніших форм і видів деструктивного розвитку особистості, асоціальної, адиктивної, деліквентної поведінки. Констатовано, що перспективи, які розкриваються перед людиною, включають не тільки позитивні, а й негативні можливості, аж до аутодеструкцій, яким можуть сприяти тривалі, інтенсивно виражені афективні переживання, несприятливі умови соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановлено, що проблема особистісних деструкцій недостатньо досліджена в науці, а серед вчених, які займаються її вивченням, немає термінологічної єдності. Так, О. Бухановський розуміє під деструкцією патологічний процес руйнування особистості в цілому або окремих її компонентів, що призводить до різних за виразністю й структурою дефектів. До основних видів особистісних деструкцій Б. Зейгарник відносить патологію мотиваційно-потребнісної сфери, рис характеру, порушення підконтрольності поведінки. М. Коркіна, Н. Лакосина, А. Лічко для характеристики особистісних деструкцій використовують поняття порушення самосвідомості й розладів особистості (психопатії).

Особистісні деструкції, на думку М. Єнікеєва, це порушення особистісних утворень, які проявляються в поведінковій дезадаптованості, деформаціях цілепокладання та ціледосягнення, порушенні самооцінки, загальному спаді психічної активності. В цьому зв'язку вчений виокремлює кризові стани особистості, особистісні порушення, межові психічні стани. Кризові стани особистості розглядаються ним як її індивідуально-психологічна вразливість залежно від моральної структури, ієрархії цінностей й тих значень, які людина надає різним життєвим подіям.

Особистісні порушення характеризуються ним як зміни особистісних конструктів – ієрархії мотиваційної системи, виникнення квазі- й патологічних потреб, соціальної відчуженості, збіднення змісту діяльності, обмеженості прогностичних можливостей.

Мета статті – представити результати теоретико-методологічного аналізу понятійного конструкту «особистісні деструкції» в науковій літературі.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Серед персональних деструкцій дослідники виокремлюють, насамперед, агресивність, стереотипізацію, ригідність, неадекватність соціальних оцінок, суїцидальний розвиток особистості та її суїцидальну поведінку [2; 5].

Агресивність, як властивість особистості, є соціально набутим продуктом соціалізації. Згідно із сучасним уявленням, агресивність особистості пов'язана з певною структурою мотиваційної сфери, компонентним складом її ціннісної системи. Психологічними дослідженнями показано, що мотиваційна сфера особистості, в яку входить агресивність, є складною багаторівневою структурою, складовою частиною якої є система установок, що має ієрархічну побудову. Як структурний елемент особистості агресивність має власні параметри і взаємодіє з іншими компонентами особистості (цілеспрямованість, комунікативність, інтереси та ін.). Надмірна агресивність сприяє конфліктності особистості, її нездатності до соціальної кооперації. Це проявляється в невиправданій ворожості, злостивості, жорстокості. Саме такі властивості агресивності сформуливали вкрай негативне ставлення до цієї якості особистості. Однак агресивності властиві не тільки деструктивні параметри, – вона може містити й позитивні моменти [3].

В основі практично будь-якої активності людини лежать стереотипи, які забезпечуються стійкою, але динамічною системою умовних і безумовних рефлексів. Виділяють стереотипи соціальні й етнічні. Стереотипи можуть відігравати негативну роль, коли умови діяльності змінюються, а людина продовжує поводитися стереотипно, не враховуючи нових ситуацій. Так, в особистості формуються бюрократичні, догматичні, педантичні якості. Стереотипи відіграють негативну роль у розвитку особистості і в умовах стереотипізації [7]. Стереотипізація – сприйняття, класифікація, оцінка поведінки соціальних об'єктів та їх інтерпретація на основі суб'єктивних соціальних стереотипів. Стереотипізація відображає зазвичай неусвідомлюваний особистістю процес «приписування» подібних характеристик (потреб, мотивів, цілей) усім членам групи, без усвідомлення їх відмінностей. Стереотипізація лежить в основі упередженості особистості, що позначається негативно в її ділових та особистих взаєминах із оточуючими, порушує формування і розвиток самосвідомості, перешкоджає самовдосконаленню й саморозвитку, а тому і є деструктивною.

Жорстке фіксування стереотипів робить розвиток особистості ригідним і сприяє формуванню ригідних якостей. Ригідність проявляється у всіх сферах особистості: пізнавальній, афективній, мотиваційній [6]. Під впливом ригідності в особистості посилюється консервативність. Ригідність не сприяє гнучкості поведінки, якщо умови, ситуації змінюються деколи швидко й несподівано. Так, у процесі переходу українського суспільства на ринкові відносини в економіці багато людей не визначилися зі своєю роллю й місцем в них унаслідок своєї ригідності [8].

1. У соціальній практиці нерідко доводиться мати справу з соціально дискримінованими людьми і групами, які вважають себе несправедливо скривдженими. Робота з подібними групами складна і не завжди вдала, але, володіючи психологічною інформацією, фахівець може зробити її більш успішною. В. Агеєв досліджував психологічні наслідки соціальної несправедливості. Він виявив, що зазвичай соціально

дискриміновані групи поводяться стереотипно [1]. Перший шлях характеризується посиленням конфліктності в міжособистісних стосунках, послабленням внутрішньогрупових зв'язків, девальвацією внутрішньогрупових цінностей, спільній незадоволеності групою, прагненням її покинути. Другий, – пов'язаний з посиленням внутрішньогрупової солідарності та згуртованості, зміцненням міжособистісних зв'язків, підвищенням задоволеності приналежністю до групи, прагненням піднятися над іншими групами і людьми. Обидва типи мають деструктивний характер. Фахівцеві, який знає про те, що йому доведеться мати справу з соціально дискримінованими групами, потрібно бути готовим до проявів описаного комплексу деструктивних соціально-психологічних особливостей. Але, крім того, необхідно зрозуміти, чому виникають настільки суперечливі наслідки соціальної несправедливості та коли може виникнути активний соціальний протест. Існує чимало розв'язків указаних проблем. Спроби надати відповідь на ці питання робили багато психологів. Залежно від методологічної та теоретичної орієнтації пропонувалися й відповідні рішення. Так, з позицій біхевіористської психології сформувався концепція «фрустрація – агресія». В якості доказів проводився аналіз страйків, міжетнічних і расових конфліктів. Інша, протилежна точка зору, зводиться до того, що у членів низькостатусних груп знижується власна самооцінка. В. Агеєв, який зробив аналіз усіх можливих стратегій активності соціально депривованих груп для досягнення позитивної соціальної ідентичності, описав такі: індивідуальна мобільність, соціальна креативність і соціальне суперництво [1].

2. Перша частина стратегій пов'язана зі спробою членів групи вийти з неї і приєднатися до іншої, престижної, та характерна для людей, що намагаються підвищити соціальний престиж завдяки своїм особистим можливостям (здібностям, обману та ін.). Друга пов'язана зі зміною колишніх критеріїв соціальної оцінки. Третя включає різноманітні стратегії, як мирні, демократичні, так і агресивні форми суперництва, що нерідко призводять до соціальних катаклізмів. Але найголовніше полягає в тому, що всі типи поведінки можуть не супроводжуватися активними діями доти, поки незаконність статусних відмінностей стає явною, очевидною для дискримінованих груп, виникає, росте, міцніє відчуття несправедливості.

3. Суїцидальний розвиток особистості та суїцидальна поведінка характерні для людей, які вчинили чи які намагаються зробити спробу самогубства. Істинну суїцидальну поведінку слід відрізнити від подібних варіантів самоушкодження і демонстративно-шантажних спроб, мета яких – не позбавити себе життя, а продемонструвати оточуючим цей намір [3]. Однією з найпоширеніших причин суїциду є самотність. У спеціальній літературі описаний феномен наділяється низкою негативних емоційних переживань, домінуючих у самотніх людей. До зони ризику, в якому людина відчуває на собі весь тягар самотності, входять різні категорії суспільства: інваліди, безробітні, пенсіонери, розлучені подружжя, біженці, окремі представники молоді [4].

4. Крім того, причинами суїцидальних дій можуть бути непереборні для особистості перешкоди, що мають гостро виражене негативне емоційне забарвлення (втрати, розчарування, образи, зради, конфлікти, різні за силою і суб'єктивною значущістю, раптовістю, тривалістю та повторюваністю).

Наведені приклади деструктивного становлення особистості, звичайно, не вичерпують усього різноманіття, але відтіняють його різні аспекти.

Висновки. Соціальна нестабільність у суспільстві, економічна диференціація його членів, важкі умови життя значної частини населення провокують розвиток низки негативних деструктивних компонентів особистості, які значною мірою впливають на долю окремої людини, цілої спільності, нації. Під особистісними деструкціями розуміють патологічний процес руйнування структури особистості або окремих її елементів.

До особистісних деструкцій відносять такі стабілізовані утворення психіки людини, які породжують бар'єри в її контактах із оточуючими та ускладнюють тим самим реалізацію власних цілей. До основних видів деструктивних змін особистості належать патологічна деформація особистісних потреб і мотивів, деструктивні зміни характеру й темпераменту, порушення вольової регуляції поведінки, міжособистісних відносин, формування неадекватної самооцінки. Серед проявів особистісних деструкцій дослідники виокремлюють агресивність, стереотипізацію, ригідність, неадекватність соціальних оцінок, суїцидальний розвиток особистості та її суїцидальну поведінку.

Серед чинників і умов, що негативно впливають як на цілісний розвиток особистості, так й її окремих сторін, виділяють такі системоутворюючі підстави, які опосередковують всі особистісні деструкції: 1) виникнення інгартуальних станів особистості різного ступеня, при яких не завжди людина може власними зусиллями знайти вихід або розв'язати проблему. Це пов'язано з високою швидкістю соціальних перетворень, які супроводжуються зміною індивідуальних, групових і суспільних ціннісних конструкцій, політичною та культурною дезорієнтацією, іншими трансформаціями, що характерно для суспільного розвитку сучасного суспільства; 2) формування психологічних захистів, які затримують прогресивне становлення й розвиток особистості, її адекватність у відповідності до вимог сучасного суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні соціально-психологічних чинників і механізмів особистісних деструкцій в умовах кризи в осіб різних вікових груп та на підставі їхнього гендерного розподілу.

Список використаних джерел

1. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: Социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. – М. : МГУ, 1990. – 239 с.
2. Бовть О.Б. Проблеми дослідження індивідуально-психологічних якостей особистості як віктимогенних чинників / О.Б. Бовть // Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (1–15 лист. 2004 р.). – Т. 52 : Психологія. – Дн. : Наука і освіта, 2004. – С. 40–43.
3. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон ; [пер. с англ. С. Маленевская]. – [2-е изд., междунар.]. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
4. Горностай П.П. Психологічні основи ролівої реабілітації / П.П. Горностай // Теоретичні і прикладні проблеми психол. : зб. наук. праць СНУ ім. В. Даля. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2002. – № 2 (4). – С. 84–88.
5. Грись А.М. Деформація соціальної ідентичності як критерій дезадаптації особистості / А.М. Грись // Проблеми заг. та пед. психол. : зб. наук. праць Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К., 2007. – Т. IX. – Ч. 7. – С. 7–15.
6. Демина Л.Д. Психическое здоровье и защитные механизмы личности / Л.Д. Демина, И.А. Ральникова. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2000. – 123 с.
7. Діденко О.І. Психологічний портрет особи: досвід та проблеми / О.І. Діденко // Теоретичні і прикладні проблеми психол. : зб. наук. праць СНУ ім. В. Даля. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2004. – № 2 (7). – С. 23–28.
8. Клименко В.В. Нормы развития глубинных психических явищ / В.В. Клименко // Наукові записки Ін-ту психол. ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. акад. С. Д. Максименка. – К. : Нора-прінт, 2004. – Вип. 24. – С. 141–156.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Ageev V.S. Mezhrupповое vzaimodejstvie: Social'no-psihologicheskie problemy / V.S. Ageev. – М. : МГУ, 1990. – 239 с.
2. Bovt' O.B. Problemy doslidzhennya individual'no-psykholohichnykh yakostey osobystosti yak viktymohennykh chynnykiv / O.B. Bovt' // Materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (1–15 lyst. 2004 r.). – Т. 52 : Psykholohiya. – Дн. : Nauka i osvita, 2004. – S. 40–43.
3. Bjeron R. Agressija / R. Bjeron, D. Richardson ; [per. s angl. S. Malenevskaja]. – [2-е изд., mezhdunar.]. – SPb. : Piter, 2001. – 352 s.
4. Hornostay P.P. Psykholohichni osnovy rol'ovoyi rehabilitatsiyi / P.P. Hornostay // Teoretychni i prykladni problemy psykhol. : zb. nauk. prats' SNU im. V. Dalya. – Luhans'k : SNU im. V. Dalya, 2002. – № 2 (4). – S. 84–88.
5. Hrysi' A.M. Deformatsiya sotsial'noyi identychnosti yak kryteriyi dezadaptatsiyi osobystosti / A.M. Hrysi' // Problemy zah. ta ped. psykhol. : zb. nauk. prats' In-tu psykhol. im. H.S. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. S.D. Maksymenka. – K., 2007. – Т. IKh. – Ch. 7. – S. 7–15.
6. Demina L.D. Psihicheskoe zdorov'e i zashhitnye mehanizmy lichnosti / L.D. Demina, I.A. Ral'nikova. – Barnaul : Izd-vo Altajskogo gos. un-ta, 2000. – 123 s.
7. Didenko O.I. Psykholohichnyy portret osoby: dosvid ta problemy / O.I. Didenko // Teoretychni i prykladni problemy psykhol. : zb. nauk. prats' SNU im. V. Dalya. – Luhans'k : SNU im. V. Dalya, 2004. – № 2 (7). – S. 23–28.
8. Klymenko V.V. Normy rozvytku hlybynykh psykhiichnykh yavyshech / V.V. Klymenko // Naukovi zapysky In-tu psykhol. im. H.S. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. akad. S. D. Maksymenka. – K. : Nora-print, 2004. – Vyp. 24. – S. 141–156.

Zhurba, A.M. Analysis of the concept of personal destruction in the scientific literature. The article analyzes the results of the theoretical analysis of the concept of personal destruction in the scientific literature. The personal destructions are referred to in the relevant literature as the pathological process of personality destruction. The personal destructions include the elements of the human psyche which put up barriers in contacts with others thus impeding the achievement of goals. The main types of destructive personality changes, among others, include pathological deformation of personal needs and motives, destructive changes in character and temperament, behavioral dysfunctions, dysfunctional interpersonal relations, as well as inadequate self-esteem. Personal destructions can be partial and deep, temporary (transient) followed by the restoration of all structural components of personality, and progressive (irreversible) followed by personal defects. Personal destructions may be the result of individuals' autodestructive behaviors and / or purposeful external influence and / or the result of stressful and crisis situations, including disabilities.

The factors and conditions that affect both the holistic development of the individual and his / her individual characteristics include 1) pathological states which can not be overcome by individuals single-handedly due to fast and dramatic social changes accompanied by changes in individual, group and societal values, political and cultural disorientations; 2) formation of psychological defenses that inhibit the development of individuals making them inadequate. Among the manifestations of personal destruction researchers distinguish aggression, stereotyping, rigidity, inadequate social assessments, suicidal personal development and suicidal behaviors.

Keywords: personality, personal destructions, autodestructions, aggression, rigidity, social-psychological interventions.

Відомості про автора

Журба Анатолій Миколайович, здобувач кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Zhurba, Anatoly Mykolayovych, graduate student, Department of Social and Applied Psychology East-Ukrainian National University named after V. Dahl, Severodonetsk, Ukraine.

E-mail: zavadski65@mail.ru